

**TIJORAT BANKLARIDA MOLIYAVIY HISOBOTLARNING DASTURIY
TA'MINOTLAR ASOSIDA TAHLILI: "O'ZMILLIYBANK" AJ MISOLIDA***Ilmiy rahbar: Falsafa doktori (PHD)**Ibodullayeva Marifat**O'zbekiston Respublikasi**bank-moliya akademiyasi**Biznesni boshqarish MBA**"Finance & Fintech"**yo'nalishi magistri**Ibodullayev Xasan G'aybullayevich***Annotatsiya**

Ushbu maqolada tijorat banklarining moliyaviy hisobotlarini yuritish jarayonida qo'llaniladigan dasturiy ta'minotlar o'rganiladi. Xususan, AJ "O'zmilliybank" misolida moliyaviy axborot tizimlari tahlil qilinib, mavjud muammolar va ularni hal qilish yo'llari ko'rib chiqiladi. Maqolada dasturiy vositalarning bank faoliyatidagi ahamiyati, avtomatlashtirish darajasi va axborot xavfsizligi masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Pul mablag'lari, banklarning moliyaviy hisobotlari, aktivlar va passivlar, daromadlar, xarajatlar, moliyaviy faoliyat, xususiy kapital daromadlar

Kirish

Hozirgi globallashuv va iqtisodiy integratsiya sharoitida banklarning moliyaviy holatini aniqlashda moliyaviy hisobotlar muhim ahamiyat kasb etadi. Moliyaviy hisobotlar bank faoliyatining asosiy natijalarini ochib beradi, investorlar, mijozlar va tartibga soluvchi organlar uchun ishonchli axborot manbai bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi Tashqi iqtisodiy faoliyat milliy bankining (O'zmilliybank) moliyaviy hisobotlari misolida bankning moliyaviy faoliyati tahlil qilinadi. Moliyaviy hisobotlar bank tizimida boshqaruv qarorlarini qabul qilishda asosiy manba hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida moliyaviy hisobotlarni shakllantirish, tahlil qilish va taqdim etish jarayonlari ham avtomatlashtirilgan. Bugungi kunda tijorat banklari zamonaviy axborot tizimlari yordamida real vaqt rejimida to'liq va aniq hisobotlarni tayyorlash imkoniyatiga ega bo'lmoqda.

1. Tijorat banklarida moliyaviy hisobotlar va ularni yuritish tizimlari

Moliyaviy hisobot bankning moliyaviy holati, daromad va xarajatlari, aktiv va passivlari, naqd pul oqimlari haqida axborot beradi. Ushbu hisobotlar quyidagi asosiy talablarga javob berishi kerak:

- Aniq va ishonchli bo'lishi;
- Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (XMS, IFRS) mos bo'lishi;
- Real vaqt rejimida yangilanishi;
- Xavfsizlikni ta'minlashi.

Bank tizimlarida moliyaviy hisobotlarni yuritish uchun quyidagi dasturiy ta'minotlar keng qo'llaniladi:

- **Oracle Financials**
- **SAP ERP / SAP FICO**
- **1C: Bank**
- **ABS – avtomatlashtirilgan bank tizimlari**
- **Temenos T24**
- **FlexCube**
- **O'zbank tizimlari (milliy ishlab chiqilgan dasturlar)**

Tijorat banklarida moliyaviy hisobotlar va ularni yuritish tizimlari

Tijorat banklarining moliyaviy hisobotlari, ularning faoliyatini baholash va tahlil qilish uchun zarur bo'lgan eng muhim axborot manbaidir. Ular bankning moliyaviy holatini, daromadlar va xarajatlarni, aktivlar va majburiyatlarni, shuningdek, boshqa muhim ko'rsatkichlarni aniqlashga yordam beradi. Ushbu hisobotlar yillik, choraklik yoki oylik shaklda tuzilishi mumkin. Har bir tijorat banki o'zining moliyaviy hisobotlarini tashqi va ichki foydalanuvchilar uchun taqdim etadi, shu jumladan: investitsiyalar, kreditlar, tartibga soluvchi organlar va boshqa manfaatdor tomonlar.

Tijorat banklarida moliyaviy hisobotlarning asosiy turlari

Moliyaviy hisobotlar bank faoliyatini to'liq aks ettiruvchi, turli ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladigan hujjatlardan iboratdir. Ularning asosiy turlari quyidagilardir:

1. Balans (Moliyaviy holat to'g'risidagi hisobot)

Balans bankning o'sha davrdagi aktivlari va majburiyatlarini ko'rsatadi. Bu hisobotning maqsadi — bankning moliyaviy holatini va uning qarz olish, kredit berish imkoniyatlarini aniqlashdir.

- **Aktivlar:** Bankning barcha mablag'lari, shu jumladan kreditlar, investitsiyalar, naqd pul, olgan depozitlar va boshqa resurslar.
- **Majburiyatlar:** Bankning tashqi qarzlari, depozitlar, qisqa va uzoq muddatli qarzar.

- **Aksiya kapitali va foyda:** Bankning egalariga yoki aksiyonerlarga tegishli bo'lgan resurslar.

2. Foyda va zararlar to'g'risidagi hisobot (Profit and Loss Statement)

Bu hisobot bankning o'tgan davrdagi daromadlari, xarajatlari va foydasini ko'rsatadi. Bankning iqtisodiy samaradorligini, rentabelligini aniqlash uchun bu hisobot juda muhim. U quyidagi bo'limlarni o'z ichiga oladi:

- **Daromadlar:** Bankning asosiy faoliyati, masalan, kredit foizlari va xizmatlar orqali olingan mablag'lar.
- **Xarajatlar:** Bankning faoliyatini olib borish bilan bog'liq xarajatlar, shu jumladan, xodimlar uchun to'lovlar, ofis va texnologiya xarajatlari.
- **Sof foyda:** Daromadlar va xarajatlar o'rtasidagi farq.

3. Pul oqimlari hisobotlari (Cash Flow Statement)

Bu hisobot bankning pul mablag'larining kiritish va chiqarish harakatlarini ko'rsatadi. Pul oqimlari hisoboti orqali bankning likvidlik holatini, qisqa muddatli majburiyatlarni bajara olish imkoniyatini baholash mumkin. U uchta asosiy bo'limni o'z ichiga oladi:

- **Ishlab chiqarish faoliyatidan kelgan pul oqimlari:** Asosiy bank faoliyatidan kelgan pul oqimlari (kredit berish va depozit olish).
- **Investitsiya faoliyatidan kelgan pul oqimlari:** Bankning investitsiya faoliyati, masalan, aksiyalar yoki obligatsiyalar sotish yoki sotib olish.
- **Moliyaviy faoliyatdan kelgan pul oqimlari:** Bankning moliyaviy operatsiyalari, masalan, qarz olish yoki kapitalni jalb qilish.

4. O'zgarishlar hisobotlari (Equity Changes Statement)

Bu hisobot bankning kapitalidagi o'zgarishlarni ko'rsatadi, masalan, aktsiyadorlarning kapitali, dividendlarga to'lovlar yoki yangi aksiyalar chiqarilishi.

Moliyaviy hisobotlarni yuritish tizimlari

Tijorat banklarida moliyaviy hisobotlarni yuritish jarayoni ko'plab tizimlar va mexanizmlar orqali amalga oshiriladi. Bu tizimlar bankning hisob-kitoblar, transaktsiyalar va moliyaviy faoliyatni to'liq va aniq aks ettirishiga xizmat qiladi.

1. Avtomatlashtirilgan hisobot tizimlari

Ko'plab tijorat banklari o'z moliyaviy hisobotlarini tayyorlashda avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanadi. Bu tizimlar bankning barcha hisoblar, kreditlar, depozitlar va boshqa moliyaviy operatsiyalarini tez va aniq qayd etishga imkon beradi. Bunday tizimlar orqali hisobotlarni real vaqt rejimida yaratish va ularni oson tahlil qilish mumkin. Misol uchun, O'zmilliybank va boshqa yirik tijorat banklarida maxsus moliyaviy dasturlar va ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlari qo'llaniladi.

2. Xalqaro moliyaviy hisobotlar standartlari (IFRS)

Tijorat banklari ko‘pincha **Xalqaro moliyaviy hisobotlar standartlariga (IFRS)** asoslanib hisobotlar tayyorlaydi. IFRS — bu moliyaviy hisobotlarni tayyorlash uchun belgilangan xalqaro standartlar bo‘lib, banklar o‘z hisobotlarini shu qoidalar asosida yuritadilar. Bu banklarning shaffofligi va xolisligi uchun zarur, chunki bu standartlar xalqaro hamkorlar va investorlar uchun tushunarli va mos keladigan hisob-kitoblarni taqdim etadi.

3. Ichki audit va nazorat tizimlari

Moliyaviy hisobotlarni tayyorlash jarayonida ichki audit va nazorat tizimlari muhim rol o‘ynaydi. Banklar ichki audit tizimlari orqali moliyaviy faoliyatni muntazam tekshirib boradi va hujjatlarning to‘g‘riligini ta‘minlashadi. Shu bilan birga, hisobotlarning sifatini nazorat qilish uchun maxsus auditorlar jamoalari ish olib boradi.

4. Tartibga soluvchi organlar va tashqi audit

Tijorat banklarining moliyaviy hisobotlarini tartibga soluvchi organlar (masalan, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki) va xalqaro auditorlik kompaniyalari tomonidan nazorat qilish amalga oshiriladi. Tashqi audit bankning moliyaviy holati va faoliyatining qonunlarga mosligini tekshiradi, shuningdek, hisobotlarning haqqoniyligini va shaffofligini tasdiqlaydi.

Moliyaviy hisobotlar mazmuni va ahamiyati

Moliyaviy hisobotlar odatda quyidagi asosiy hujjatlardan iborat bo‘ladi:

1. **Moliyaviy holat to‘g‘risidagi hisobot (balans)**
2. **Foyda va zararlar to‘g‘risidagi hisobot**
3. **Pul oqimlari hisobotlari**
4. **O‘zgarishlar hisobotlari (kapitaldagi o‘zgarishlar)**
5. **Izohlar va qo‘shimcha axborotlar**

Bu hujjatlar orqali tashkilotning umumiy moliyaviy holati, rentabelligi, likvidligi va barqarorligi baholanadi.

O‘zmilliybankning moliyaviy faoliyati tahlili

O‘zmilliybank – O‘zbekistonning eng yirik banklaridan biri bo‘lib, ichki va tashqi bozorlar bilan faol aloqada. Bank har yili yillik moliyaviy hisobotlarni e‘lon qiladi va bu hisobotlar auditorlikdan o‘tgan holda taqdim etiladi.

✓ Aktivlar va majburiyatlar:

2023-yilgi moliyaviy hisobotga ko‘ra, bankning umumiy aktivlari ortib borgan bo‘lib, bu bankning iqtisodiy barqarorligini ko‘rsatadi. Asosiy aktivlar ichida sanoat va infratuzilma loyihalariga ajratilgan kreditlar salmoqli o‘ringa ega.

✓ Daromad va foyda:

Bankning daromadlari asosan kredit foizlari, investitsiya daromadlari hamda

xizmat ko'rsatish haqlaridan shakllanadi. 2023-yilda O'zmilliybankning sof foydasi ortgan va bu bankning samarador boshqaruvini ifodalaydi.

✓ **Llikvidlik va solishtirma ko'rsatkichlar:**

Moliyaviy hisobotlar asosida bankning likvidlik ko'rsatkichlari (tez to'lov imkoniyati) yuqori baholangan. Bu bankning qisqa muddatli majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish qobiliyatini bildiradi.

2. AJ "O'zmilliybank"da moliyaviy hisobotlar yuritish tizimi

AJ "O'zmilliybank" — O'zbekistonning yirik tijorat banklaridan biri sifatida yuqori darajadagi avtomatlashtirish tizimlariga ega. Bank quyidagi tizimlar orqali moliyaviy hisobotlarni shakllantiradi:

- **Oracle FlexCube** – asosiy bank tizimi sifatida foydalaniladi. Hisob-kitob, operatsion jarayonlar, mijozlar bazasi, tranzaksiyalar boshqaruvi avtomatlashtirilgan.
- **1C: Buxgalteriya** – buxgalteriya hisobi va ichki moliyaviy hisobotlar yuritish uchun.
- **Business Intelligence (BI) platformalari** – tahliliy hisobotlar va boshqaruv qarorlari uchun.

Afzalliklari:

- Real vaqt rejimida ma'lumotlar olish;
- Xatoliklarni kamaytirish;
- Yagona ma'lumotlar bazasi orqali markazlashtirilgan nazorat;
- Integratsiyalashgan axborot tizimi.

Kamchiliklari:

- Mahalliyashtirilmagan ayrim modullar;
- Ba'zi dasturiy yechimlar yuqori xarajatli;
- Xodimlar malakasi yetarli bo'lmaganda noto'g'ri ma'lumotlar kiritilishi mumkin.

3. Muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari

Muammolar:

- Har xil tizimlar o'rtasidagi sinxronlashuv yetishmovchiligi;
- Foydalanuvchilarni yetarli darajada o'qitilmaganligi;
- Dasturiy vositalarning har doim yangilanmasligi.

Yechimlar:

- **ERP tizimlarini to'liq integratsiyalash;**
- **Doimiy malaka oshirish dasturlarini joriy etish;**
- **Mahalliy ishlab chiqilgan dasturlarni rivojlantirish;**
- **Axborot xavfsizligini kuchaytirish va audit tizimlarini avtomatlashtirish.**

Xulosa

AJ "O'zmilliybank" misolida olib borilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, zamonaviy dasturiy ta'minotlar moliyaviy hisobotlarni samarali yuritish, nazorat qilish va tahlil qilish imkonini beradi. Biroq, tizimlarning mukammal ishlashi uchun ular doimiy yangilanishi, xodimlar malakasi oshirilishi va axborot xavfsizligi ta'minlanishi zarur. Shu asosda, tijorat banklarida moliyaviy boshqaruvni raqamlashtirish jarayonlarini yanada jadallashtirish dolzarb masala hisoblanadi.

Moliyaviy hisobotlar — bu tashkilot, xususan banklar faoliyatining eng muhim tahliliy vositalaridan biridir. O'zmilliybank misolida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, bank o'z faoliyatini yuqori darajadagi moliyaviy intizom asosida yuritmoqda hamda hisobotlar orqali jamoatchilikka o'z moliyaviy ahvoli to'g'risida to'liq va shaffof axborot taqdim etmoqda.

Bankning so'nggi yillardagi moliyaviy ko'rsatkichlari ijobiy dinamikani aks ettirib, ularning faol investitsion siyosati va barqaror boshqaruv tizimiga asoslanganligini bildiradi. Aktivlarning o'sishi, foyda ko'rsatkichlarining ortib borishi va likvidlik darajasining yuqoriligi bankning ichki boshqaruv tizimi va tashqi muhitga moslashuvchanligini ko'rsatadi. Ayniqsa, bankning sanoat va infratuzilma yo'nalishlarida yirik kredit portfellarini shakllantirgani, uning real sektorni moliyalashtirishdagi faol ishtirokini bildiradi.

Moliyaviy hisobotlarning sifatli va xalqaro standartlarga muvofiq tayyorlanishi xorijiy investorlar va moliyaviy hamkorlar uchun ham bankka bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, ushbu hisobotlar orqali davlat organlari, ommaviy axborot vositalari va fuqarolar ham bank faoliyati haqida aniq tasavvurga ega bo'lishadi. Bu esa, o'z navbatida, moliyaviy barqarorlik, ochiqlik va samarali boshqaruv tamoyillariga xizmat qiladi.

Yakuniy xulosa shuki, O'zmilliybank tajribasi shuni ko'rsatadiki, moliyaviy hisobotlarni o'z vaqtida, to'liq va aniq shakllantirish nafaqat bank ichki boshqaruviga, balki mamlakatdagi umumiy moliyaviy tizimga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa, iqtisodiyotning sog'lom va raqobatbardosh bo'lishida muhim omil sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining *"Banklar va bank faoliyati to'g'risida"* gi Qonuni (2020 yil 5 noyabrda qabul qilingan, O'RQ-642-son).
2. O'zbekiston Respublikasining *"Valyutani tartibga solish to'g'risida"* gi Qonuni (2019 yil 22 oktyabrda qabul qilingan, O'RQ-573-son).
3. O'zbekiston Respublikasining *"Markaziy bank to'g'risida"* gi Qonuni (2019 yil 11 noyabrda qabul qilingan, O'RQ-582-son).
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining *"Bank tizimini isloh qilish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"* gi Farmoni (2021 yil 12 mart, PF-6187-son).

5. O'lmasov A., Vahobov A. Iqtisodiyot nazariyasi. - Toshkent: IQTISOD-MOLIYA, 2014.
6. Tursunov , F. M. (2023). BANKLAR FAOLIYATIDAGI VALYUTA RISKINI BAHOLASH VA UNI BOSHQARISH USULLARI. SCHOLAR, 1(31), 77–83. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/5327>
7. Tursunov F. M. (2023). Tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish muammolari va ularni bartaraf etish ahamiyati. scholar, 1(30), 75–81.
8. Tursunov F.M. (2023). tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish muammolari va ularni bartaraf etish ahamiyati. scholar, 1(30), 75–81. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/5263>
9. A.A. Azlarova, M.M. Abduraxmanova. Tijorat banklarining resurslarini boshqarish. O'quv qo'llanma. T.: – «IQTISODIYOT» – 2019, 311 bet
10. Karimov, A. (2016). "Bank xizmatlarining sifati va mijozlarning talablarini oshirish usullari" nomli maqola